

**QARABAĞ SAVAŞI VƏ AZƏRBAYCAN ORDUSUNUN TARİXİ QƏLƏBƏSİ
TÜRKİYƏ MƏTBUATINDA**

KARABAKH WAR AND HISTORIC VICTORY OF AZERBAIJANI ARMY COVERED
BY THE TURKISH MEDIA

Namiq ƏHMƏDOV

Filologiya üzrə Fəlsəfə doktoru

Bakı Dövlət Universiteti,

Beynəlxalq Jurnalistika və informasiya siyasəti kafedrası.

Bakı, Azərbaycan

ORCID 0000-0003-1970-182X

Xülasə

Məqalədə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tarixi və savaşı fəlsəfəsi Türkiyə mətbuatı üzərindən dəyərləndirilir. İkinci Qarabağ savaşında Türkiyə Azərbaycana dəstəyi ilə 100 il öncəki tarixi xilaskarlıq missiyasını təkrar etmədi, eyni zamanda terrora qarşı mübarizədə, Yaxın və Otra Şərqdə möhkəmlənən mövqeyi ilə, Qafqazda da özünü təsdiq etdi və dünya çapında yeni güc olduğunu ortaya qoydu.

Türkiyə mətbuatının Qarabağ münaqişəsini daima gündəmdə saxlaması, həm də tarixi təməllərə söykənən *Türkiyə və Azərbaycan əlaqələrinin analoqu olmayan müttəfiqlik səviyyəsinə* yüksəlməsini təsdiq etdi. Hələ Sovetlər Birliyinin dağılmasına illərin qaldığı bir zamanda da Türkiyə mətbuatının dərc etdiyi, Ermənistanın işğalçı niyyətini açıqlayan, erməni vandallığını və terrorçuluğu dəstəkləyən faktları ortaya qoyan məqalələr yüzlərcə olmuşdur.

Türkiyə mətbuatı bu olayların təkcə seyriyyəsi olmamış, siyasət adamlarının təhlil və mövqələrinin cəmiyyətə, eləcə də dünyaya çatdırılmasında önəmli mövqeyini sərgiləmiş. “Yeni şəfəq”, “Yeni çağ”, “Türkiyə”, “Axşam”, “Star”, “Hürriyyət”, “Vatan” və s. kimi nüfuzlu mətbuat orqanlarını vərəqlədikcə işğal xronikasının atributlarını çox aydın görməkdəyik. Bu sırada yer alan təkcə Türkiyənin Anadolu və DHA agentlikləri, TRT Haber, Haber Türk, TGRT, A Haber, Haber Global, TRT Avaz, NTV telekanalları, habelə “Sözçü”, “Aydınlıq” və s. kimi nüfuzlu qəzetləri və kütləvi informasiya vasitələri yox, bütün Türkiyə mətbuatı olmuşdur.

Atəşkəs dövrünün tarixi, baş verənlərin iqtisadi, siyasi tərəfləri də Türkiyə mətbuatının gündəmində önəmli yerdə olmuşdur. Yeni Qarabağ müharibəsi dünya mətbuatının xəbərləri sırasında yenidən yer alanda, bu mövzu Türkiyə mətbuatının önəmli və baş mövzusu oldu. Bölgədə genişmiqyaslı erməni təxribatlarına cavab olaraq Azərbaycanın başladığı əks-hücum əməliyyatına Türkiyə mətbuatında geniş yer verildi, bu mövzu manşet xəbərlər sırasında yer aldı.

Məqalədə Azərbaycanın haqlı mövqeyini ortaya qoyan Türkiyə mətbuatının önəmli rolu xüsusi qeyd edilir. Azərbaycanın haqq işinə böyük inam, açıq mövqe, Qarabağla bağlı həqiqətlər istər Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin tarixi köklərinin, istətsə də Vətən müharibəsi dövrünün reallıqlarını əks etdirən bütün xəbər və məqalələrdə ardıcıl olaraq əks olunur.

Açar sözlər: Azərbaycan, Ermənistan, 44 günlük müharibə, mətbuat, Türkiyə

Abstract

The article focuses on the Turkish press, which occupies an important position in the global media and is a significant part of the international press, and studies the history of the Armenian-Azerbaijani conflict and the philosophy of war through the lens of Turkish press. By its support of Azerbaijan during the Second Karabakh War, Turkey has not only repeated the rescue mission of 100 years ago, but also established itself, with its strengthening position in the Middle East, in the Caucasus region in the fight against terrorism, and proved to be a new power in the world.

Keeping of the Karabakh conflict constantly on the agenda by the Turkish media is also seen as a clear fact stemmed from the demands of the 80 million Turkish people, and affirmed the rise of Turkish-Azerbaijani relations, which are based on historical foundations, to an unprecedented level of alliance. Even on the eve of the collapse of the Soviet Union, the articles in the Turkish press exposing Armenia's aggressive intentions, facts about Armenian vandalism and supporting terrorism, were numbered in hundreds, not dozens.

The Turkish press has acted not only as a silent spectator of these events, but also continued to play an important role in conveying the analysis and forecasts of politicians to the public and the world as well. We see all the attributes of the occupation chronicle very clearly as we turn the pages of some media outlets, including such influential media outlets as "Yeni Şəfəq", "Yeni Çağ", "Türkiyə", "Axşam", "Star", "Hürriyyət", "Vatan", etc. Not only Turkey's Anadolu and DHA agencies, TRT Haber, Haber Türk, TGRT, A Haber, Haber Global, TRT Avaz, NTV TV channels, as well as influential newspapers such as "Sözçü", "Aydınlıq", etc. and other media outlets that we failed to name, but the entire Turkish press is included in this list.

History of the conflict and ceasefire period, as well as economic and political aspects of the events, were also of important topics on the agenda of the Turkish media. At the time when reports about the new Karabakh war resurfaced in the world media, the Turkish media gave wide coverage to the counter-offensive operation launched by Azerbaijan in response to large-scale Armenian provocations in the region. This issue has become an important and main topic of the Turkish media.

The article emphasizes the essential role of the Turkish media, which demonstrates rightful position of Azerbaijan. Great confidence in the just cause of Azerbaijan, open position, the truth about Karabakh are consistently reflected in all news and articles that reflect the historical roots of the Azerbaijani-Armenian conflict, as well as the realities of the 44-day Patriotic War.

Key words: Azerbaijan, Armenia, 44-day war, media, Turkey.

Giriş

Azərbaycan Ordusunun başladığı əks-hücum əməliyyatı 44 gün davam etsə də 30 illik bir işğal tarixinə son qoydu və yeni dünya düzənində beynəlxalq aləmin hansı mövqedə dayanmasından asılı olmayaraq Azərbaycan xalqının birliyinin, mükəmməl bir ordunun qüdrətinin şahidi oldu. Prezident, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev

Azərbaycan Dövlət Televiziyası vasitəsilə yayımlanan müraciətində Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təxribatlarının müntəzəm xarakter almasını Ermənistanın hərbi-siyasi rəhbərliyinin yeni ərazilər uğrunda yeni işğal siyasəti adlandırdı və qeyd etdi ki, “Mülki əhaliyə və hərbiçilərimizə qarşı növbəti hərbi təxribat bu gün (27 sentyabr 2020-ci il) Ermənistan tərəfindən törədildi və bu dəfə də onlar öz cəzasını alıblar və alacaqlar” [Rüstəmov, Xalq qəzeti: 2020, 2 Oktyabr].

Bu müharibə Azərbaycan üçün böyük və tarixi bir qələbənin uğuru sayıldığı kimi, həm də dünyanı, eləcə də dost və müttəfiqləri də tanıtdı. Bu sırada adlarını çəkə bildiyimiz Türkiyə, Pakistan, İsrail, Ukrayna kimi ölkələrin mövqeyi Azərbaycan üçün böyük önəm daşısa da, ölkənin diplomatik dairələri yaxın qonşular olan İranın, Gürcüstanın yanaşmalarına da hörmət nümayiş etdirdi. Digər tərəfdən də bu müharibə ikili standartlar üzərində qurulan siyasətin və diplomatik mübarizənin tərəfdarlarını da tənəzzülə uğrattı. Bu kimi amillər mətbuatın da önəmli mövqeyi kimi gündəmə gəldi və yadda qaldı.

Bu sırada dünya mətbuatı sırasında önəmli bir mövqeyə sahiblənən və beynəlxalq mətbuatın ciddi bir parçası olan Türkiyə mətbuatının üzərində dayanmağı vacib hesab etdik. Təkcə ona görə yox ki, Türkiyə Azərbaycana dəstəyi ilə 100 il öncəki tarixi xilaskarlıq missiyasını təkrar etmədi, eyni zamanda terrora qarşı mübarizədə, Yaxın və Otra Şərqdə möhkəmlənən mövqeyi ilə, Qafqazda da özünü təsdiq etdi və dünya çapında yeni güc olduğunu da ortaya qoydu. Hər halda ikinci Qarabağ savaşının nəticələri də bunu təsdiq edir və möhtəşəm Bakı paradının təntənəsi də bu faktın nəticəsidir. Əslində deyilənlərin təzahürünü təkcə dünya siyasi dairələrinin mövqeyində yox, həm də dövrü mətbuatda da açıq və aydın şəkildə görməkdəyik. Bu baxımdan savaş tarixinin mənzərəsini və fəlsəfəsini Türkiyə mətbuatı üzərindən dəyərləndirməyi vacib hesab etdik.

Qarabağ Münaqişəsinin Tarixi Türkiyə Mətbuatında

Ermənistan-Azərbaycan arasında baş verənlər dünya mətbuatının ən çox diqqət ayırdığı məsələlərdən olmuşdur, desək bəlkə də reallıqlara bir az müştəbeh yanaşma olardı. Amma Türkiyə mətbuatının Dağlıq Qarabağ münaqişəsini daima gündəmdə saxlaması, həm də 80 milyonluq Türkiyənin tələblərindən doğan bariz fakt idi və tarixi təməllərə söykənən *Türkiyə və Azərbaycan əlaqələrinin analoqu olmayan müttəfiqlik səviyyəsinə* yüksəlməsi təsdiq edirdi. “Bir kökdən olan xalqlarımız öz tarixi dostluğuna, ənənələrinə həmişə sadıq olmuş və bu ənənələr xalqlarımızın dilini, dinini, mənəviyyatını yaşatmışdır” [Əliyev, 1997:146].

Hələ Sovetlər Birliyinin dağılmasına illərin qaldığı bir zamanda da Türkiyə mətbuatının dərc etdiyi məqalələrdə Ermənistanın uzun illərdən bəri işğalçı niyyətini açıqlayan faktlar, erməni vandallığı, hərbi-siyasi münasibətlərdə terrorçuluğu dəstəkləməsi kimi önəmli faktları ortaya qoyan məqalələrin sayı onlarca yox, yüzlərcə olmuşdur. Bu sırada yer alan mətbuat təkcə Türkiyənin Anadolu və DHA agentlikləri, TRT Haber, Haber Türk, TGRT, A Haber, Haber Global, TRT Avaz, NTV telekanallarının, habelə “Yeni şəfəq”, “Sözçü”, “Aydınlıq”, “Yeni çağ”, “Türkiyə”, “Axsam”, “Star”, “Hürriyyət”, “Vatan” və s. kimi nüfuzlu qəzetləri və kütləvi informasiya vasitələri yox, bütün Türkiyə mətbuatı olmuşdur. Türkiyə mətbuatı 1980-ci illərin ortalarında Sovetlərin tam dağılmadığı bir zamanda Ermənistan ilə Azərbaycan arasındakı gərginliyin silahlı insident formasını almağa başladığını yazırdı: “Ermənistan Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının (SSRİ) dağılmasını fürsət bilərək, Dağlıq Qarabağı və ətraf rayonları işğal etməyə başladı” [Şimşir,2011:36].

Türkiyə mətbuatı bu olayların təkcə seyriyyəsi olmamış, siyasət adamlarının təhlil və mövqelərinin cəmiyyətə, eləcə də dünyaya çatdırılmasında önəmli mövqeyini sərgiləməkdə davam etmişdir. Bəzi mətbu orqanlarını, o cümlədən “Yeni şəfəq”, “Yeni çağ”, “Türkiyə”, “Axşam”, “Star”, “Hürriyyət”, “Vatan” və s. kimi nüfuzlu mətbuat orqanlarını vərəqlədikcə işğal siyasətinin bütün atributlarını çox aydın görməkdəyik.

Türkiyə mətbuatında yazılanların qısa xülasəsini təsdiqi olaraq Türk və Osmanlı tarixinin yorulmaz tədqiqatçılarından olan İlber Ortaylının yazdıqlarından bir misalı gündəmə gətirmək yetərli olardı. Tarixçi alim İlber Ortaylı “Hürriyyət”də yazırdı: “Azərbaycan Sosialist Respublikasının muxtar bölgəsi olaraq Qarabağ, erməni və Azərbaycan türklərinin və təbii ki rusların aktiv olacağı bir idarə ilə təşkil edildi. 60 il ərzində erməni əhalisi artdı. Qorbaçovun yeni Rusiyasında və sonra Sovet İttifaqının dağılması ilə qiyamət qopdu. Ermənistan Qarabağa müdaxilə etdi. Qarabağ və Azərbaycan əvvəlcə müqavimət göstərsə də, hadisələrin göstərdiyi kimi, görünür, yeni Rusiya Federasiyası ermənilərin tərəfini tutdu” [Ortaylı, 2020: Hürriyyət, 4 Ekim].

Azərbaycan mətbuatının da təqdim etdiyi kimi “Erməni terror təşkilatlarının bir-birinin ardınca törətdikləri terror aktları nəticəsində 2500-dən artıq azərbaycanlı qətlə yetirilmiş, çoxlu sayda günahsız insan ömürlük şikəst olmuşdur. Ermənistan tərəfindən müxtəlif dövrlərdə Azərbaycana qarşı 50-dən çox terror aktı həyata keçirilmiş, uşaqlar, ahıl insanlar, hətta hamilə qadınlar belə erməni terrorunun qurbanına çevrilmişdir” [Bədəlov, 2016: Xalq qəzeti, 8 yanvar]. Dinc əhaliyə qarşı törədilmiş kütləvi qətlərin miqyasca ən dəhşətlisi olan Xocalı soyqırımını ermənilərin azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdiyi etnik təmizləmə və soyqırımını siyasətinin davamı və ən qanlı səhifələrindəndir. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə qəddarlıqla törədilmiş bu qətləmə “Times”, “İzvestiya”, “Sunday Times”, “Financial Times”, “La Monde” qəzetləri, “Valer actual”, “Krua”, “Eveneman” jurnalları və digər mətbu orqanlar bəşəri cinayət adlandırmışlar. Türkiyə mətbuatı illərdir bu mövzunu gündəmdə saxlamış, Xocalı qətləməsini və onun törədilməsi səbəblərini unudurmamağa çalışmışdır. Qarabağ münaqişəsinin tarixinə ekskurs edən “Hürriyyət” yazır: “Xocalı bəşər tarixindəki ən ağır qırğınlardan birini yaşadı. Erməni qüvvələri kişilər, qadınlar və uşaqlar da daxil olmaqla, hamısını qəddarlıqla qətlə yetirdilər. Sonra Laçın, Xocavənd, Kəlbəcər və Ağdərəni ələ keçirən ermənilər 1993-cü ildə Ağdama girdilər. Ardı ilə Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı və Zəngilan rayonları işğal olundu. Beləliklə, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi işğal olundu, 1 milyona yaxın insan torpaqlarından didərgin düşdü”.

1993-cü il aprelin əvvəllərində Kəlbəcər rayonunun işğalı ilə əlaqədar Türkiyə Xarici İşlər Nazirliyi bəyanatla çıxış etdi, Türkiyə hökuməti BMT Təhlükəsizlik Şurasından təcili iclas çağırılmasını xahiş etdi. O zaman Türkiyə dövləti bu işğalın davam etməsi səbəbindən Ermənistanla sərhədlərini bağladı.

SSRİ-nin süqutundan sonra terrora ən çox məruz qalan respublikalardan olan və dünyanın ikili standartları ilə üz-üzə duran, iqtisadi tənəzzülün, daxili çəkişmələrin meydanına çevrilən və hakimiyyət böhranı yaşayan Azərbaycan Ümummili Lider Heydər Əliyevin səyləri ilə atəşkəsə qoşuldu. Bu illər ərzində Türkiyə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini tanıyan ilk ölkə olmaqla, “Azərbaycanın mövqeyini təkcə sözdə yox, əməli işdə dəstəkləyən bir dövlət olduğunu ortaya qoymuşdur” [Əliyev, 1995: Xalq qəzeti, 11 iyul].

Atəşkəs dövrünün tarixi, baş verənlər və olayların istər iqtisadi, istərsə də siyasi tərəfləri də Türkiyə mətbuatının gündəmində önəmli yerdə olmuşdur. Ermənistanın davamlı olaraq atəşkəsi pozması, yeni qarşıdurmaların cəbhə xəttində davam etməsi mətbuatın gündəmində olmuş, hətta 2016-cı il aprelin 2-də Ermənistan atəşkəsi pozaraq, Qarabağ məsələsini beynəlxalq gündəmin ən üst nöqtəsinə gətirməsi və dörd günlük müharibə - silahlı qarşıdurma mətbuatın və siyasilərin diqqətində olmuşdur.

2020-ci il iyulun 12-də Ermənistan ordusunun sərhədin Tovuz bölgəsindən Azərbaycan mövqelərinə hücumu və Azərbaycan Ordusu cavab verdikdən sonra ermənilərin geri çəkilməsi xəbərlərini də dünyaya ilk yayan Türkiyə mətbuatı oldu. Bu xəbərlərdə bildirilirdi ki, münaqişədə Azərbaycan Ordusunun hərbiçiləri öldürüldü, davam edən qarşıdurmalarda Azərbaycan Ordusunun yüksək rütbəli zabiti general-mayor Polad Həşimov şəhid oldu. Azərbaycan-Ermənistan gərginliyində davamlı olaraq ermənilər tərəfindən pozulan diplomatik səylər və dünya birliyinin passivliyi, münaqişənin illərdir dondurulması, ədalətsiz sülh çağırışları son illərdə həm iqtisadi cəhətdən, həm də ordu quruculuğunda böyük uğurlar əldə etmiş Azərbaycanı torpaqlarını müharibə yolu ilə azad etməyə sövq etməkdə idi. Hələ uzun illər əvvəl də Türk mediasında yer alan təhlil və proqnozlarda da qeyd olunurdu ki, atışmaların baş verdiyi ərazilər Azərbaycana məxsus torpaqlardır. Bu torpaqların Azərbaycana məxsus olduğunu beynəlxalq birlik qəbul edir. Odur ki, Azərbaycanın lazım gələrsə ermənilərə silah qaldırmaq haqqı var. Ustəlik analitiklər hesab edirlər ki, Qarabağın müharibə yolu ilə azad edilməsi günü-gündən iqtisadiyyatı inkişaf edən Azərbaycan üçün əlverişli variant deyil. Azərbaycan daha çox iqtisadiyyatını gücləndirməklə düşmən üzərində qələbə qazana bilər.

Türkiyə isə Azərbaycanla Ermənistan arasında müharibə variantını da ehtimal edirdi. İddia edilir ki, ermənilər qeyri-konstruktiv mövqedən əl çəkməzsə Azərbaycan sonuncu variant kimi müharibəyə başlaya bilər. Türk siyasətçilər hesab edirlər ki, müharibə başlayarsa Azərbaycan asanlıqda Qarabağı azad edə bilər. Əslində bu kimi fikirlər Türkiyə mətbuatının gündəmində son illərdə dəfələrlə səsləndirilmişdir. Bu məsələnin siyasi tərəfini qabardan və 2014-cü ilin avqustunda təqdim edilən “Qarabağda savaşı küləkləri əsir” [Başlamış, <https://www.dw.com/tr/karaba%C4%9Fda-sava%C5%9F-r%C3%BCzgarlar%C4%B1-esiyor/a-17832435>] adlı məqalədə, o cümlədən bu məqalənin nümunə kimi təqdim etdiyimiz “Qanuni haqq” adlandırılan bölümündə aydın görünür: “Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərini yaxından izləyən və bölgəni tanıyan türk diplomatik mənbə fərqli düşünür və deyir ki, Azərbaycan tərəfinin indiki mərhələdə münaqişələri qızıqdırmağa marağı yoxdur. Adının çəkilməsini istəməyən bu mənbə “İlk növbədə, münaqişələrin baş verdiyi yerin Azərbaycan ərazisi olduğunu unutmamalıyıq. Beynəlxalq ictimaiyyət bu torpaqların Azərbaycana məxsus olduğunu qəbul edir. Ona görə də lazım gələndə burada silahlardan istifadə etmək Bakının qanuni haqqıdır” [Başlamış, <https://www.dw.com/tr/karaba%C4%9Fda-sava%C5%9F-r%C3%BCzgarlar%C4%B1-esiyor/a-17832435>]. Eyni diplomatik mənbə “Əslində Azərbaycanın rəsmi mövqeyində heç bir dəyişiklik yoxdur, yenə də problemin sülh yolu ilə həll olunmasını istəyir. Lakin Əliyevin dediyi kimi, Azərbaycan torpaqları əbədi olaraq erməni işğalı altında qala bilməz”. Türk diplomat, onu da əlavə edib ki, Azərbaycan indiki mərhələdə Ermənistanla müharibə etməkdənsə, iqtisadiyyatını gücləndirməyə diqqət yetirir, buna görə də münaqişələri qızıqdırmaq üçün heç bir səbəb yoxdur. Amma mətbuatın təqdim etdiyi digər məqalələrdə başqa fikirlər də yer alırdı: “Yaşanan qarşıdurmaların şiddətinə baxmayaraq,

tərəflər arasında yeni bir müharibənin başlamayacağını düşünənlər hələ də çoxluq təşkil edir” [Vatan, 2020:28 eylül].

Yeni Qarabağ Müharibəsi: Türkiyə Mətbuatının Baş Mövzusu

Nəhayət ki, 27 sentyabr 2020-ci il səhər saatlarında Ermənistan Silahlı Qüvvələrinin genişmiqyaslı təxribat törədərək cəbhəboyu zonada yerləşən Azərbaycan ordusunun mövqelərini və yaşayış məntəqələrini iriçaplı silahlar, minaatanlar və müxtəlif çaplı artilleriya qurğularından intensiv atəşə tutması nəticəsində, Ermənistan ordusunun döyüş aktivliyinin qarşısını almaq, mülki əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Müdafiə Nazirliyi Ermənistanın hücumlarına cavab olaraq, cəbhədə əks-hücum əməliyyatına başladığını açıqladı. Azərbaycan ordusunun komandanlığı tərəfindən qoşunların bütün cəbhə boyu əks-hücum əməliyyatı başlaması qərarı Türkiyə mətbuatında müzakirə mövzusu yox, gözlənilən xəbər kimi dəyərləndirildi. “Vatan” qəzeti 28 sentyabr sayında yazırdı: “Qarşıdurmalar dünən səhər Ermənistan silahlı qüvvələrinin Ermənistan-Azərbaycan cəbhə xəttindəki Azərbaycanın mülki yaşayış məntəqələrini atəşə tutmasından sonra başladı. Azərbaycan ordusu əks-hücum keçərək bəzi yaşayış məntəqələrini işğaldan azad etdi” [Vatan, 2020:28 eylül].

Yeni Qarabağ müharibəsi dünya mətbuatının xəbərləri sırasında yenidən yer alsada da tək Azərbaycan mətbuatının yox, Türkiyə mətbuatının da önəmli və baş mövzusu oldu. Bölgədə genişmiqyaslı erməni təxribatlarına cavab olaraq Azərbaycanın başladığı əks-hücum əməliyyatına Türkiyə mətbuatında geniş yer verildi, bir az da dəqiq desək manşet xəbərləri sırasında yer alması ilə diqqət mərkəzində oldu. Bunlar bir ilk olaraq Azərbaycanın Türkiyədəki o vaxtkı səfiri Xəzər İbrahimin bu ölkədə aparıcı kütləvi informasiya vasitələrində yer alan açıqlamalarında geniş əksini tapdı. “A HABER”, “TRT AVAZ”, “HABER GLOBAL” telekanalları, “Anadolu”, DHA xəbər agentlikləri, “Milliyyət”, “Hürriyyət” qəzetləri və digər mətbu orqanlar diplomatik nümayəndəliyimizin rəhbərinin münəqişə ilə bağlı fikirlərinə geniş yer verdilər [Heberler.com, 2020: 27 eylül]. Təkcə ona görə yox ki, Türkiyə sözdə və işdə Azərbaycana tərəfdaş idi, həm də ona görə ki, “Ermənistanda yaşayan erməni xalqı ilə problemimiz yoxdur. İllərdir dünyaya sınıran bir soyqırım yalanı ilə mübarizə aparırıq” [Tamer, Hürriyyət: 2020,1 ekim] kimi yanaşmalar da məsələnin gündəmdə dayanmasını sübutlayırdı.

“Star” qəzeti yazırdı ki, Türkiyə Böyük Millət Məclisində təmsil olunan 4 siyasi partiya-hakim Ədalət və İnkişaf Partiyası, Cümhuriyyət Xalq Partiyası, Milliyyətçi Hərəkət Partiyası və İyi Partiyanın birgə açıqlamasında Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi hücumlarını qınayan birgə açıqlama verib. Açıqlamada Türkiyə Böyük Millət Məclisində təmsil olunan siyasi partiyalar olaraq Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi hücumları ilə bağlı, Türkiyə Böyük Millət Məclisində təmsil olunan siyasi partiyalar olaraq, Ermənistan silahlı qüvvələrinin 27 sentyabr 2020-ci il tarixində Dağlıq Qarabağda atəşkəsi və beynəlxalq hüququ pozaraq ağır silahlarla Azərbaycanın mülki yaşayış məntəqələrini və hərbciləri hədəf alan hücumlarını ən sərt şəkildə qınayırıq kimi ifadələr yer alır. Sənəddə bildirilir: “Bu son hücumlar Tovuzda törədilən hücumlardan sonra Ermənistanın bölgədə sülhə və sabitliyə ən böyük əngəl olduğunu ortaya qoyub. Biz beynəlxalq hüquqdan qaynaqlanan özünümüdafiə haqqı çərçivəsində öz xalqını qorumaq və ərazi bütövlüyünü təmin etmək məqsədilə Azərbaycanın həyata keçirdiyi müdafiə tədbirlərini dəstəkləyirik” [Star. 2020: 29 eylül].

“HabarTürk”ə açıqlamasında Ədalət və İnkişaf Partiyasının sözcüsü Ömər Çelik Qarabağ bölgəsinin Azərbaycan torpağı olduğunu, Ermənistanın orada işğalçı olduğunu bildirir: “Azərbaycan xalqına başsağlığı və dəstək vermək yerinə, Azərbaycan dövlətinə "qanuni müdafiə haqqından istifadə etmə” demək, Ermənistanla dəstək vermək deməkdir. Zalımla məzlumu eyni tutmaq ədalətli deyil” [HaberTürk:2020,30 eylül]. Ömər Çelik bildirir ki, "Türkiyə Azərbaycanı ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizəsində haqlı sayır və qardaş ölkənin yanındadır. Azərbaycan ərazisini müdafiə etmək haqqına malikdir. Qarabağ bölgəsi Azərbaycan torpağıdır. Ermənistan orada işğalçıdır. Ermənistanın mülki obyektlərə hücum etməsi beynəlxalq hüququn açıq-aşkar pozulmasıdır. Beynəlxalq ictimaiyyət Ermənistanı qınamalıdır" [HaberTürk:2020,30 eylül].

Uzun illərdir ki, “Hürriyyət” qəzetində köşə yazıları ilə çıxış edən tarixçi İlber Ortaylı “Azərbaycanın Qarabağı” məqaləsində yazırdı: “Aydın 27-də erməni qoşunları Qarabağdakı Azərbaycan türk kəndlərinə hücum etdi və qırğın törədildi. Bundan sonra Azərbaycan ordusu cavab verdi. Türkiyə Azərbaycanın müdafiəsinə diplomatik, siyasi və maliyyə cəhətdən dəstək verir. Amma rəsmi olaraq Türkiyə Silahlı Qüvvələri orada deyil. Digər tərəfdən, Rusiyanın və bəzi Avropa dövlətlərinin Ermənistanı dəstəklədiyi aydındır. Bu qarşılıqlı mübarizədə Avropa İttifaqı və Rusiyanın rolunun nə olduğunu zaman göstərəcək” [Ortaylı, Hürriyyət: 2020, 4 Ekim].

“Sabah” qəzeti manşet xəbərində bildirirdi ki, Şimali Kıbrıs Türk Cümhuriyyətinin Prezidenti Mustafa Akıncı Ermənistanın Azərbaycan ərazilərinə hücumlarını qınadı. Prezident Akıncı yazılı açıqlamasında, Ermənistan və Azərbaycan arasında illərdir həll olunmayan Qarabağ münaqişəsinin müharibəyə çevrildiyini qeyd etdi. Akıncı "Həmrəylik hisslərimizi dost və qardaş Azərbaycan xalqına Kıbrıs Türk xalqı adından çatdırırdım" dedi [Hacıxanlı, Xalq qəzeti:2020, 6 oktyabr].

Anadolu və DHA agentlikləri, TRT Haber, Haber Türk, TGRT, A Haber, Haber Global, TRT Avaz, NTV telekanallarının, habelə “Yeni şəfəq”, “Hürriyyət”, “Sözçü”, “Aydınlıq”, “Yeni çağ” və s. nüfuzlu qəzetlər, kütləvi informasiya vasitələri yeni Qarabağ müharibəsini Azərbaycanın 30 illik işğal altında olan torpaqların nəhayət ki, işğaldan azad olunması və azadlıq mücadiləsi kimi dəyərləndirdi. Türkiyə mediası cəbhə xəttində baş verən hadisələri yaxından izləyir, olduqca operativ mövqeyini ortaya qoymaqla həm də hadisələrin gedişinə biganə qalmadığını sərgiləməkdə idi. Demək olar ki, hər gün Türkiyə KİV-ləri təmas xəttindən ən son hadisələr haqqında məlumatlar yayır, ədalətli mövqeyini ortaya qoymaqla Azərbaycana dəstək olduğunu da sübut edirdi.

Bütün Türkiyə mediasında "Azərbaycan vura-vura irəliləyir" sloqanı ilə təqdim edilən xəbərlərin nəinki günbəgün, hətta saatbəsaat dəyişdiyini müşahidə etməkdəyik. “Haber7.com” saytının yaydığı xəbərlərin xülasəsi də bunları bir daha təsdiq edir: “Ermənistanın 27 sentyabr bazar günü səhər başladığı hücumlardan sonra Azərbaycan ordusunun əks əməliyyatları davam edir. Son dəqiqələrdə verilən məlumata görə, Ermənistanın ölü və yaralıların təxliyəsinə çətinliklər yaşadığı qeyd edilib. Ermənistan ordusunun komandanlığının hər kəsi ölü və yaralıların təxliyəsinə kömək etməyə çağırıldığı da bildirildi. Erməni zabitlərin toplandığı bir bunkerə vuruldu”. Sentyabrın 30-da yayılan bu xəbərlərdə deyilirdi ki, “Azərbaycan artilleriya bölmələrinin açdığı atəş nəticəsində Ermənistan ordusu ağır itki verib”. Daha sonra

“Azərbaycan ordusunun məqsədyönlü hücumu nəticəsində yüksək rütbəli erməni zabitlərinin toplandığı bunker dağıdılıb”[Gümüş,Hürriyyət: 2020,13 Kasım].

Azərbaycan Ordusunun uğurlarını açıqlayan xəbər portalı düşmən tərəfin itkilərini dəqiqliklə göstərməklə hadisələrə nə qədər diqqətlə yanaşıldığını açıqlayır: “Ermenistan ordusunun 2 alayı imha edildi, ağır kayıplar veren Ermeni güçlərin, ölü və yaralıların tahlisiyi üçün bile araç bulmakta güçlük çəkdiyi kaydedildi” və ya başqa bir xəbərdə “Ermeni ordusunun Azərbaycan topçu birlikləri tərəfindən açılan atəşlə ağır kayıplara uğratıldığını bildirilir” [Gümüş, Hürriyyət: 2020,13 Kasım].

Bu xəbərlər silsiləsində digər diqqətcəkən bir məqam da Azərbaycanda ön cəbhənin uğurlarından fərhlənən və döyüşə getmək istəyənlərin əhval-ruhiyyəsi də təqdimatda unudulmur: “Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ölkədə qismən səfərbərlik elan edilməsi haqqında qərar imzaladıqdan sonra ölkə gəncləri cəbhəyə getmək üçün hərəkətə keçdi. Ərizələrini dolduraraq kütləvi şəkildə cəbhəyə gedən gənclərin böyük xoşbəxtlik yaşadığını görünür. Ölkənin hər yerindən toplanan azərbaycanlı gənclər işğal altındakı torpaqları geri almaq üçün canlarını qurban verməyə hazır olduqlarını ifadə edirlər” [Gümüş,Hürriyyət: 2020,13 Kasım].

Müharibənin başlanmasından bir gün sonra “Yeniavaz.com”un yaydığı “Qarabağ döyüşü Türkiyə mətbuatında – Azərbaycan vura-vura irəliləyir” xülasəsində xəbər verir ki, Türkiyə mətbuatında Azərbaycan Ordusunun Dağlıq Qarabağda apardığı uğurlu döyüşlər barədə geniş yazılar yayımlanıb. Yazıda Azərbaycan ordusunun Füzuli-Cəbrayıl, Ağdərə-Tərtər istiqamətində ermənilərə aid çox sayda canlı qüvvəsinin və döyüş texnikalarının məhv edildiyi vurğulanıb. Məlumat üçün deyək ki, Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan son çıxışında “Dağlıq Qarabağın ermənilərdən azad edilməsinin vaxtı gəlib çatıb”- deyər bildirmişdi [Hürriyyət:2020,12 Kasım]. Həmçinin, Türkiyənin siyasi partiyaları Azərbaycana qarşı edilən düşmən təxribatını pisləyən birgə bəyanat yayıblar [Yeni Avaz: 2020, 29 Eylül].

İstər müharibənin başlandığı tarixdə və ya sonralar da Türkiyə mətbuatı Azərbaycanın mövqeyinə sayğılı münasibəti ilə seçilmiş, bunu tarixi torpaqların işğaldan azad edilməsi yolunda mübarizə adlandırmışdır: “Sentyabrın 27-də səhər saatlarında Ermənistan işğal etdiyi ərazilərdən Azərbaycanın mülki yaşayış məntəqələrini atəşə tutub və yeni hərbi cinayətlərə əl atıb. Azərbaycan ordusu Ermənistanın bu qanunsuz və işğalçı münasibətinə qarşı hücumu keçib və başladılan əməliyyat nəticəsində işğal olunmuş ərazilərin azad edilməsinə başlanılıb. Bu kontekstdə Azərbaycan ordusunun irəliləyişi təxminən bir aydır davam edir” [Haber7.com: 2020, 30 Eylül].

Türkiyə mətbuatında diqqət çəkən daha önəmli bir məsələ isə müharibə dövründə, cəbhədə ağır savaqların getdiyi dövərdə işğalçı siyasətin qurbanı olan Ermənistan hakimiyyətinin, o cümlədən baş nazir Paşinyanın təşviş dolu halının mənzərəsi idi. “Hürriyyət” onun Avropaya müraciətini və yazıqlığını ciddi bir ironiya ilə belə təqdim edir: “Azərbaycan bizi yaman döyür, Avropa... Bizi xilas et... Sən bizi xilas etməsən, türklər sənə qapına da gələcək, Avropa...”[Ahmet, Hürriyyət: 2020, 4 Ekim].

Eyni zamanda mətbuat onu da bildirir ki, Dağlıq Qarabağda elan edilən atəşkəsə baxmayaraq Gəncəni raketlə vuran Ermənistan ordusu cəbhə xəttində ağır itkilər verməyə davam edir. Ermənistanın cəbhədəki məğlubiyyəti Baş nazir Nikol Paşinyan tərəfindən qəbul

edilib. Paşinyan Ermənistan qüvvələrinin ağır itkilər verdiyini, həmçinin həm şimal, həm də cənub cəbhələrindən geri çəkilməyə məcbur olduqlarını etiraf edib [Hürriyet:2020,11 Kasım].

Türkiyə Dövləti və Türk Xalqının Azərbaycana Dəstəyi Mətbuatda

Öncədən söyləmək yerinə düşər ki, Türkiyə mətbuatı əks hücumların başlandığı gündən nəşr edilən hər sayında baş verənlərə və işğal cəhdinin anatomiyasına kifayət qədər əhatəli yer ayrılmışdır. “Azərbaycan qələbə çalacaq”, “Can Azərbaycanın yanındayız”, “Azərbaycan vura-vura irəliləyir”, “Azərbaycan Ordusu işğala son qoyacaq” kimi manşet xəbərləri ilə və sloqanlarla nəşr edilən mətbuat hər sayında müharibə xəbərlərinə xüsusi yer ayırmış, 44 gün ərzində cəbhədən verilən ardıcıl məlumatlar, işğalçıya qarşı mübarizə, hakimiyyət və xalq birliyi ən aktiv mövzu olmuşdur.

Mətbuatın dərc etdiyi materiallar sırasında qardaş Türkiyənin hadisəyə gecikmədən verdiyi dəstək və Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın "Türk Milləti bu gün olduğu kimi bütün imkanları ilə azərbaycanlı qardaşlarının yanındadır" kimi açıq bəyənəti münasibətlərin ölkələrimiz arasındakı ən dəyərli ölçüsü olaraq qiymətləndirilə bilər. Müharibənin ilk günündə münasibətini açıqlayan Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan Azərbaycana qarşı hücumlarına yenisini əlavə edən Ermənistanın bölgədəki sülh və əmin-amanlığa ən böyük təhdid olduğunu bir daha nümayiş etdirdiyini deyirdi [HaberTürk:2020, 28 eylül].

Müharibədən narahatlıq duyanlara da Prezident Ərdoğanın cavabı qəti idi: “Ermənistanın işğal etdiyi yerlərdən çıxmasının, bölgədə Dağlıq Qarabağın işğalı ilə başlayan böhrana artıq son qoyulması vacibdir. "Minsk üçlüyü" adlanan ABŞ-Rusiya-Fransanın 30 ildir bu problemi həll edə bilmədikləri və bu problemi həll etməmək üçün əllərindən gələni etdilər. Artıq hesab vaxtı gəldi. Azərbaycanın isə bu problemi özünün həll etmək məcburiyyətində qaldı” [Ərdoğan, Hürriyet: 2020, 29 eylül]. Üstəlik müharibənin dayandırılmasını və bölgədə sülh istəyənlərə onun yolunu da göstərir: "Türkiyə bir daha Azərbaycana öz dəstəyini ifadə edir. Bu regionda davamlı sülhün yolu ermənilərin işğal etdikləri hər qarış Azərbaycan torpağından geri çəkilmələrindən keçir” [Ərdoğan, Yeni Şafak: 2020, 2 oktyabr].

Türkiyə Böyük Millət Məclisinin (TBMM) payız sessiyasının açılışında çıxış edən Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan Ermənistanın Baş naziri Nikola Paşinyanın Dağlıq Qarabağdakı Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə Türkiyənin daxil olmamasını təmin etmək üçün beynəlxalq birliyə çağırış etdiyinə dair "Biz nə edəcəyimizi Paşinyandan soruşmayacağıq. Biz bunun qərarını özümüz verdik" [Hürriyet: 2020,12 Kasım] deyər vurğulayıb. Ərdoğan qeyd edib ki, Türkiyə bütün imkanları, bütün qəlbi ilə Azərbaycana dəstək verməyə davam edəcək.

Anadolu Ajansı bildirir ki, Türkiyə Böyük Millət Məclisindəki çıxışında şəhidlərimizə Allahdan rəhmət, yaralılara şəfa diləyən dövlət başçısı deyib: “Türkiyə olaraq bir millət, iki dövlət kimi gördüyümüz azərbaycanlı qardaşlarımıza bütün imkanlarımızla və qəlbimizin hökmü ilə dəstəyimizi davam etdirəcəyik. Azərbaycanlı qardaşlarımızın işğal altındakı torpaqlarını azad etmək və vətənlərini qorumaq mübarizəsində onların yanlarında olacağıq”. Çıxışında Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan bildirib ki, “ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr ölkələri – ABŞ, Rusiya və Fransa 30 ilə yaxındır bu münaqişəyə laqeyd yanaşıblar. Baş verənlərin qarşısında onların atəşkəs axtarışı içində olmaları hər şeydən əvvəl qəbuləndir. Nə isə istənilirsə, o zaman işğalçılar o torpaqlardan çıxmalıdır ki, nəticə əldə edilsin. Azərbaycanlı qardaşlarımız öz torpaqlarına qayıtmaq istəyirlər, bunun həsrətindədirlər. Mən bunları cənab Putinlə də, cənab Makronla da müzakirə etmişəm. Amma həmişə oturublar,

danışblar, lakin nəticə yoxdur. İndi nəticə vaxtıdır. Ermənilərin qədim Azərbaycan torpağı Qarabağı işğalına və mülki əhaliyə qarşı törətdikləri qətlialmlara kar, kor və lal qalanların bu gün nümayiş etdirdikləri davranış ikiüzlülükdür” Dövlət başçısı Ermənistanla dəstək olanları da qınayıb: "Bu yaramaz dövlətə (Ermənistan) dəstək olanları insanlığın ortağ vicdanı qarşısında cavab verəcəkləri barədə xəbərdar edirəm" [HaberTürk: 2020, 28 eylul].

Qarabağ müharibəsi dövründə Prezident Ərdoğan demək olar ki, bütün çıxış və görüşlərində bu məsələyə toxunmuş və qəti mövqe ortaya qoymuşdur. O, Türkiyə-Afrika İqtisadi Forumunun açılışında videoforata etdiyi çıxışında da Dağlıq Qarabağ məsələsinə toxunaraq deyirdi: "Ermənistanın uzlaşmaz və ərköyün davranışları nəticəsində 30 ildir ki, bir növ qanqrenaya dönən bu münaqişənin həlli üçün işğala son qoyması vacibdir" [Erdoğan, Hürriyet: 2020, 9 ekim].

Türkiyənin bir dost-qardaş ölkə kimi zərrə qədər təmənnə güdmədən Azərbaycanın yanında yer alması ciddi dəyərdir. Eyni zamanda hec bir vaxt itkisi gözləmədən, baş verənlərə Türkiyənin münasibəti təkcə strateji tərəfdaşlığın yox, həm də qardaş olan dövlətin və onun dəstəkcisi olan xalqın siyasi iradəsinin bariz ifadəsi idi. "Otuz ildir davam edən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli yalnız Ermənistanın işğal etdiyi ərazilərdən geri çəkilməyi halda mümkün olacaq. Türkiyə ədalətli davasında hər zaman qardaş Azərbaycanın yanındadır" kimi fikirlər təkcə Türkiyənin Müdafiə naziri Hülisi Akarın, Prezidenti Administrasiyasının İctimaiyyətlə əlaqələr idarəsinin rəhbəri Fahrettin Altunun yox, həm də bütün Türkiyənin mövqeyi olmuşdur. "Azərbaycan həm mənəvi, həm də hüquqi cəhətdən haqlıdır. Biz Bakını həm danışıqlar masası arxasında, həm də döyüş meydanında dəstəkləməyə hazırıq. Azərbaycan bunu meydana həll etmək istəyirsə, Azərbaycanın yanında olacağıq. Azərbaycan istəsə, lazım olanı edəcəyik. Ancaq görürük ki, Azərbaycanın imkanları kifayətlidir" [Çavuşoğlu, HaberTürk: 2020, 9 ekim], deyən Türkiyənin Xarici İşlər naziri M.Çavuşoğlu Bakı səfərində deyilənləri bir az da sərtləşdirir. "Hürriyet" yazırdı: "Mövlud Çavuşoğlu dünən Azərbaycanın paytaxtı Bakıya səfəri zamanı Dağlıq Qarabağdakı münaqişələrlə bağlı açıqlamalar verib [Çavuşoğlu, Hürriyet:2020, 1 ekim]. Çavuşoğlu deyib: "Məğlub vəziyyətə düşən Ermənistan mülki əhaliyə və obyektlərə hücum edir. Bu insanlıq cinayətidir, Ermənistanın çarəsiz vəziyyətə düşdüyünün sübutudur. ATƏT-in Minsk Qrupuna daxil olan ölkələr işğala məruz qalanla, işğalçı arasında fərq qoymur. Belə davam etməyəcəyini dünya anlamalıdır. Ermənistan beynəlxalq hüququ tapdalayaraq Orta Şərqi regionunda yaşayan erməniləri işğal etdikləri Azərbaycan torpaqlarına köçürür. Yəni, bu torpaqlarda daimi qalmaq istədiklərinin mesajını verirlər. Dünyanın haqlının yanında olması, həqiqətləri söyləməsi üçün Azərbaycanla birgə mübarizəmizi davam etdirəcəyik" [Çavuşoğlu, Haber Türk: 2020,9 ekim].

"Sabah" qəzeti isə Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin videokonfrans formatında keçirilən iclasına qatılan xarici işlər naziri Mövlud Çavuşoğlunun mövqeyini onun rəsmi "Twitter" səhifəsində yayımlanan məlumatına əsasən bu cür şərh edirdi: "Azərbaycanın ərazi bütövlüyü hər kəs tərəfindən qeyd-şərtsiz dəstəklənməlidir" [Sabah: 2020, 5 kasım].

Çavuşoğlunun bu bəyanatı Türkiyənin müdafiə naziri Hulusi Akara görə onun ölkəsinin qardaş Azərbaycana mənəvi və siyasi səciyyə daşıyan dəstəyidir. "Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli işğal olunmuş ərazilərin azad olunması ilə mümkündür. Əgər Ermənistan sülh istəyirsə, işğal olunmuş ərazilərdən qeyri-şərtsiz çıxmalıdır" [Sabah: 2020, 11 kasım].

Tokatdan olan AKP millət vəkili Zeyid Aslan mətbuata müsahibəsində bildirirdi: Türkiyə dövləti, sayın Rəcəb Tayyib Ərdoğan son illər ölkəmizin çevrəsində haqqın, ədalətin zülmə, haqsızlığa boyun əyməsinə qarşı çıxır. Yeni dünya düzəninə ehtiyac yaranıb. Türkiyə ilə Azərbaycanın bir-birinə arxa, həyan olması gücümüzü daha da artırır, düşmənlərimiz bundan bərk narahat olurlar.– Ermənistan Azərbaycan torpaqlarının beşdə birini işğal edəndə dünya susurdu. Ermənilər XX əsrin ən amansız qətliaamlarından olan Xocalı faciəsini törədəndə də Qərbdə bu vəhşəti görməzlikdən gəldilər. Təhlükəsizlik Şurası dörd qətnamə qəbul etdi, onun icrası heç kimi maraqlandırmadı. Bu gün Azərbaycan öz haqqını tələb edir, suveren hüququnu bərpa etməyə çalışır, dünya gücləri isə dərhal atəşkəsdən, dialoqdan dəm vururlar. Zətən, onlar bununla zalıma arxa dururlar. Bəli, hər şeyi adı ilə çağırmaq lazımdır. Ermənistan özgə torpaqlarını işğal edib. Çox hörmətli İlham Əliyevin sözləri hər an yadımdadır: “Erməni əsgərinin Azərbaycan torpaqlarında nə işi var?” [Rüstəmov, Xalq qəzeti: 2020, 2 Oktyabr].

Ermənistanın 27 sentyabr tarixində Azərbaycana qarşı törətdiyi yeni təcavüz aktı və Ermənistan ordusu tərəfindən dinc əhalinin iriçaplı silahlardan atəşə tutulması Türkiyənin bütün bölgələrində böyük qəzəb doğurdu. Eyni zamanda Azərbaycan dövlətinin özünümüdafiə hüququndan istifadə edərək düşməne qətiyyətli cavab verməsi qardaş ölkədə haqlı mövqe kimi dəyərləndirildi. Ankara, İstanbul, İzmir, Samsun, Antaliya, eləcə də Türkiyənin adını çəkmədiyimiz bütün bölgələrindən gələn dəstək çağırışlarının ardı-arası kəsilmək bilmirdi.

Mətbuatın dərc etdiyi bu kimi xəbərlərin sırasında Türkiyənin bütün əyalət və şəhərlərində dəstək aksiyalarının keçirilməsi bir borc kimi ortaya qoyulmuşdu. Antaliyadan, Trabzondan, Toqatdan, Qarsdan, Yozqatdan, Sakaryadan və məmləkətin onlarca başqa-başqa yerlərdən alınan və mətbuatın dərc etdiyi xəbərlər Türkiyənin ciddi bir dəstəyinin nümunəsi idi. Alaniyanın bölgə qəzetinə istinadən “Xalq qəzeti” bildirir ki, “Azərbaycanın dostlarından olan Alanyalı memar Fəxri İgid bildirir ki, bir zamanlar Bakıda, Gəncədə, Qubada, Şəkiddə olarkən tanış olduğum qardaşlarıma gözüünüz aydın deyirəm. Nəhayət ki, şanlı Azərbaycan Ordusunun yurdsevər əsgərləri düşmən Ermənistanla haqq mücadiləsinə qalxdılar” [Əhmədov, Xalq qəzeti: 2021, 3 oktyabr].

Yenə qəzetin xəbərində deyilir: “Əzm və qətiyyətlə işğalçı Ermənistanın hücumlarına qarşı da sonadək azərbaycanlı qardaşlarımızın yanındayıq. İndi Bütün Türkiyə kimi Alanyada yaşayan türklər də bu fikirdədir. Alaniyanın küçələrində qoşa dalğalanıyan Azərbaycan və Türkiyə bayraqları bu birliyin təsdiqidir. AK Partiyasının Alaniya təşkilatının binası önündə bu bayraqlar yanaşı dalğalanır. Ak Partiya Alanya şəhər təşkilatının rəhbərliyi Azərbaycanı dəstəkləmək üçün təşkilatın binasına Azərbaycan və Türkiyə bayraqları asdı. Bu Azərbaycanla Ermənistan arasında 27 sentyabrda başlayan qarşıdurmalara və 27 ildir ki, Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş Dağlıq Qarabağ bölgəsindəki işğalçılıq siyasətinə AK Partiyasının Alanya təşkilatının sərgilədiyi mövqe olmaqla, Azərbaycana bayraq dəstəyidir. Başkan Mustafa Toklunun dediyi kimi "Biz hər zaman qardaş Azərbaycanın yanındayıq. Buna görə də şanlı bayraqlarımızı şəhər təşkilatımızın önündən asdıq" [Əhmədov, Xalq qəzeti: 2021, 3 oktyabr]. Alanya Ticarət və Sənaye Palatasının prezidenti Mehmet Şahin də Ermənistanın xain hücumlarına məruz qalan Azərbaycanı dəstəkləmək üçün iş adamlarına və vətəndaşlara Türkiyə və Azərbaycan bayraqlarını paylatdı. Mehmet Şahin kampaniyaya Türkiyə və

Azərbaycan bayraqlarını palatanın inzibati binasının önündə asmaqla başladı” [Əhmədov, Xalq qəzeti: 2021, 3 oktyabr].

Türk mətbuatının təqdim etdiyi xəbərlərində “Ermənistanla sərhəddə baş verənlərdə və illər boyu gərginliyin artmasında rəsmi Bakının günahı və marağı yoxdur” kimi fikirlərin ortaya qoyulması və hadisələrin gedişinin ardıcıl izlənməsi qardaş ölkənin xalqının və Türkiyə dövlətinin mövqeyinin təsdiqi kimi də dəyərləndirilə bilər. Hərgah demokratiya dəyərlərinin kifayət qədər yüksək bir mərtəbədə yer aldığı qardaş ölkədə mətbuatın bu cür prinsipial və ədalətli mövqedə dayanması təkcə qardaşlıq və dostluq meyarlarının təsdiqi yox, eyni zamanda dalana salınmış Qarabağ məsələsinə ədalətli həllinə yanaşmanın təzahürü idi. Qarabağ müharibəsini 30 il sonra işğala qarşı mübarizə adlandırın mətbuat bir az da irəli gedərək, “müharibəni daha çox iqtisadi və siyasi iflas məngənəsində olan Ermənistan hakimiyyətinin hazırladığı planlı ssenari kimi də təqdim edirdi. Önəm daşyan məqsəd isə aclıq və səfalət içində olan ermənilərin diqqətini cəbhə xəttinə yönəltməklə hakimiyyətin siyasi səriştəsizliyi ört-basdır etmək idi. Ədalət və İnkişaf Partiyasının sədri və Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan partiyasının Kocaelidə keçirilən VII Fövqəladə Konqresində etdiyi çıxışında Şuşanın Azərbaycan ordusu tərəfindən 28 il sonra işğaldan azad edildiyini bildirib. Ərdoğan deyib: “Azərbaycanlı qardaşlarımızın Şuşa zəfərini təbrik edirəm. Şuşanın azad edilməsi işğal altındakı digər ərazilərin azadlığa qovuşmasının yaxın olmasına işarədir. Addım-addım işğal altındakı şəhərləri və Qarabağı azadlığa qovuşdurun azərbaycanlı qardaşlarımızın sevinci bizim də sevincimizdir” [Hürriyyət:2020, 12 kasım).

Türkiyənin qarşılaşdığı problemlərdən, o cümlədən Ermənistanın xarici güclərin təsiri ilə Qafqazda problemlər yaratmasını və bütün bu məsələlərin qətiyyətlə dəf edildiyini vurğulayan Prezident Ərdoğan Böyük Qələbədən sonra çox rahat bir tərzdə deyirdi: “Azərbaycanlı qardaşlarımızla 30 illik acıları sona çatdıran zəfərin sevincini yaşadım” [Şahtaxtı, Xalq qəzeti: 2020, 22 noyabr].

Qarabağ Anlaşması Türkiyə Mətbuatında

Azərbaycan və Ermənistan arasındakı 44 günlük müharibədən sonra Rusyanın vasitəçiliyi ilə atəşkəs anlaşması imzalandı və elə 10 noyabrın səhərişi günü dünyanın siyasi dairələrində və mətbuatda ən müxtəlif yanaşmaları ilə gündəmə gəldi. “Sabah” qəzeti yazırdı ki, Azərbaycanın Qarabağ zəfərini İngiltərə mətbuatı belə gördü: “Müharibənin ən böyük qalibi Türkiyədir” [Sabah: 2020, 12 kasım]. İngiltərədə “Telegraph”, “Times” və “Guardian” qəzetlərində Azərbaycanın Qarabağdakı qələbəsi ilə bağlı maraqlı xəbər başlıqları yer alıb. İngilis mətbuatında Azərbaycan və Ermənistan arasında qəbul edilən razılaşmaya dair təhlil və xəbərlərdə Dağlıq Qarabağdakı müharibənin əsas qalibinin Türkiyə olduğu və rəsmi Ankaranın bölgəsində həlledici rolunun sabit hala gəldiyi, Qərbin bir küncə itələndiyi şəkildə qiymətləndirilib [Sabah:2020, 12 kasım].

Rusiya mətbuatı Azərbaycanla Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağda sentyabrın sonundan bəri davam edən münaqişəyə son qoyan müqaviləyə geniş yer verdi. “Sabah” qəzeti “Moskovski komsomolets” qəzetinə istinad edərək “Rusiya Qarabağı qırğından xilas etdi...” başlıqlı baş məqaləsində yazdı: “Qarabağda fəlakətli qətləmin qarşısını aldı” [Sabah:2020, 15 kasım]. Ekspertlər bildirirlər ki, Dağlıq Qarabağ böhranında Rusiya Qafqaz torpaqlarında həlledici rolunu nümayiş etdirib, Türkiyə regionda təsirini artırıb və Qərb dövlətləri “oyundan kənar” qalıb. Azərbaycan isə regional və hərbi səviyyədə “mübahisəsiz qalib” olaraq görünür.

Prezident Ərdoğandan açıqlamalarını təqdim edən “Hürriyyət” qəzeti bildirirdi ki, Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan dünən verdiyi açıqlamada Azərbaycan ilə Ermənistan arasındakı razılaşma ilə əlaqədar olaraq, “Türkiyə razılaşmanın qüvvəyə minməsinə nəzarət etmək və izləmək üçün bölgədə qurulacaq orta qüvvədar sülhməramlı qüvvədə Rusiya ilə birlikdə yer alacaq. Atəşkəsə nəzarət və kontrol üçün quracağımız Birgə Monitoring Mərkəzi ilə bağlı anlaşma memorandumunu bu gün səhər imzalandı [Hürriyyət: 2020, 9 ekim].

“Sabah” qəzeti Türkiyənin xarici işlər naziri Mövlud Çavuşoğlu Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin videokonfrans formatında keçirilən iclasına qatıldığını və bu barədə nazirin rəsmi “Twitter” səhifəsində məlumatını yayır. Çavuşoğlu deyib: “Azərbaycanın ərazi bütövlüyü hər kəs tərəfindən qeyd-şərtsiz dəstəklənməlidir” [Sabah: 2020, 5 Kasım]. “Hürriyyət” qəzeti isə Azərbaycan və Ermənistanın Dağlıq Qarabağda Rusiyanın vasitəçiliyi ilə atəşkəslə bağlı razılaşma əldə etməsi ilə bağlı Türkiyənin xarici işlər naziri Mövlud Çavuşoğlunun fikirlərini bu cür təqdim edir: “Atəşkəsi pozan və müharibə istəyən Ermənistan olub. Ermənistan buna görə cavab verdi. Dünən gecə radələrində üç ölkə arasında atəşkəsə dair müqavilə imzalanıb. Nəzarətin necə təmin olunacağı məsələsi var. Bu məsələlərlə bağlı danışıqlarımız davam edəcək” [HaberTürk: 2020, 9 ekim]. Çavuşoğlu Qırğızıstan xarici işlər naziri Ruslan Kazakbayevlə paytaxt Ankarada birgə mətbuat konfransı təşkil edib. Mətbuat konfransında çıxış edən Mövlud Çavuşoğlu Türkiyənin Azərbaycanın yanında olmağa davam edəcəyini ifadə edib. Mövlud Çavuşoğlu bildirib ki, bu Azərbaycan üçün böyük zəfərdir [Hürriyyət: 2020, 11 Kasım]. “Sabah” qəzeti bildirir ki, Hulusi Akar Azərbaycanla bağlı açıqlama verib. Milli Müdafiə naziri Hulusi Akar Türkiyənin işğal altındakı bütün torpaqların Azərbaycana qaytarılması müddətində azərbaycanlı qardaşları ilə tək ürək olmağa davam edəcəyini bildirib. “Təxminən 30 ildir işğal altında olan torpaqlarını geri almaq, Ermənistanın barbar hücumlarına son qoymaq üçün haqlı mübarizə apararı və bu mübarizəni üzünə, alınacağı şəkildə başa çatdırarı Azərbaycan Türkü qardaşlarımızın zəfərini təbrik edirik. İmzalanan atəşkəs razılaşmasındakı şərtlərin yerinə yetirilməsi, işğal altındakı bütün torpaqlarının Azərbaycana qaytarılması, bölgədə sülh və sabitlik mühitinin yenidən təmin olunması müddətində də can azərbaycanlı qardaşlarımızla tək ürək olmağa davam edəcəyik”, deyər Hulusi Akar "Twitter" səhifəsində yazıb [Sabah: 2020, 11 Kasım].

Birmənalı olaraq qeyd edilməlidir ki, bu məsələyə bütün Türkiyə mətbuatının yanaşmasında operativliklə yanaşı, həm də olduqca önəmli bir dəyərləndirmələrin olduğunu görməkdəyik. “Hürriyyət” yazarı Fuat Bol hadisəni “Qafqazda yeni düzən” adlandırır və qeyd edir ki, “Azərbaycan otuz ildir ki, bu ağır ilə yaşayır. Zalımlardan əbəz yerə ədalət gözlədiklərini və yalnız göbəklərini kəsmək lazım olduğunu başa düşdülər. Bu müddət ərzində Türkiyə ilə əl-ələ verib iki dövlət və bir millət olmaq üçün lazım olanı etdilər” [Bol, Hürriyyət: 2020, 18 Kasım].

Yenə “Hürriyyət” qəzetinin köşə yazarı Sedat Ergin hadisəni əsaslı təhlil edir, cox inamlı bir yanaşma ilə bu sonluqda ən böyük qələbənin torpaqlarını qaytaran Azərbaycanın payına düşdüyünü qeyd etsə də, həm də Rusiya və Türkiyəni qazanlı hesab edir [Ergin, Hürriyyət: 2020, 11 Kasım]. Sedat Ergin digər yazısında isə iki böyük qonşunun-Türkiyə və Rusiyanın əlaqələrinin yeni anlamda yeni bir tarixi hadisə olduğunu bildirir: “Türkiyə ilə Rusiya arasında siyasi dialoq artıq Suriya və Liviya böhranlarının təzyiği altındadır. Qafqazda baş verən

proseslər bu dialoqu yeni bir təzyiq sahəsinə çevirdi. Bu böhranı necə idarə etmək Türkiyə və Rusiya üçün yeni və çətin bir sınaq mövzudur” [Ergin,Hürriyyət:2020,30 Eylül].

Məsələyə münasibətdə daha çox “Hürriyyət” qəzetindən gətirdiyimiz misallar üzərində dayandığımızdan bəzi fikirləri də bu qəzetə istinad edərək bildirmək yerinə düşər. Ən öncəsi qeyd etməliyik ki, bu qəzetdə məsələyə münasibət haqqında yazıların sayı kifayət qədər çox və zəngindir. Eyni zamanda bu yanaşma və təqdimatların hər birində tək cə ədalətli yanaşma yox, eyni zamanda Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərindən döğən sevgi və birliyin təsdiqini görməkdəyik. Ən azı bu məqalə və təhlillərin bir Azərbaycan sevdası ilə yazıldığını görməkdəyik. Abdulkadir Selvi, Sedat Ergin, Nedim Şener, Fulya Soybaş, Nilgün Tekfidan Gümüş və adlarını çəkmədiyimiz digər müəlliflərin yazılarında bu kimi amillər diqqət mərkəzindədir [Ergin,Hürriyyət: 2020, 30 Eylül; Gümüş, Hürriyyət: 2020, 13 Kasım; Selvi, Hürriyyət:2020, 7 Ekim; Soybaş,Hürriyyət:2020, 9 Kasım; Şener, Hürriyyət: 2020, 11 Kasım]. Bu sırada müəlliflərdən gələn olduqca ciddi təkliflər də maraq doğurur. Marahıdır ki, Fulya Soybaş yazısını ciddi bir sonluqla bitirir: “Problem masada həll olunsa da, əlinizin hərbi mənada nə qədər güclü olduğu, masada bir o qədər güclü olacağınız da unudulmamalıdır”. Bu məsələdə "Star" qəzetinin sərgilədiyi mövqə Azərbaycan-Türkiyə birliyində yeni strateji hadisədir: “Türk əsgərlərinin Azərbaycana göndərilməsi ilə bağlı qərar layihəsi Türkiyə Böyük Millət Məclisində təsdiqləndi. Qərara əsasən Azərbaycana gedəcək türk hərbi heyəti Qarabağda qurulacaq Türkiyə-Rusiya müşahidə mərkəzində bir il müddətinə fəaliyyət göstərəcək. Bu müddəti artırmaq səlahiyyəti TBMM-yə aiddir [Star: 2020, 18 Kasım].

Sonada “Sabah” qəzetinin yazarı Hasan Basri Yalçının maraq doğuran fikirləri ilə məsələyə münasibətə nöqtə qoymaq istərdik: “Müqavilənin uğurlu və ya uğursuz olduğunu soruşanlara yalnız bir cavab var. Bunu əvvəlki vəziyyətlə müqayisə edin. İndi 44 günlük əməliyyat sayəsində Azərbaycan ordusu Qarabağ bölgəsinin yarısı ilə döyüşdü və digər yarısında da masa üstündə üstünlük təşkil etdi. Bu, qiymətləndirilməyən bir nailiyyətdir. Uzunmüddətli perspektivdə daha təsirli olacaq ikinci əhəmiyyətli nailiyyət və başqa bir nəticə, Naxçıvanın Azərbaycana quru yolu ilə bağlanmasıdır. Beləliklə, Türkiyə ilə Azərbaycan arasında quru əlaqəsi qurulacaq” [Yalçın, Sabah: 2020, 12 Kasım]. Güman edirəm ki, “Sabah” yazarının bu mövqeyi bütün Türkiyə mətbuatının da mövqeyi kimi təqdim edilə bilər.

Nəticə

Ermənistanın hərbi təxribatından sonra Azərbaycan Ordusunun başladığı və 44 gün uğurla davam edən əks-hücum əməliyyatı tariximizin ən şərəfli səhifələrindən oldu. Birincisi bu 200 illik tariximizdə itirə-itirə gəldiyimiz yolun yeni başlanğıcı kimi dəyərlidir: XX əsrin sonlarında itirdiyimiz torpaqlarımıza sahib olduq. Bu həm də digər itgilərimizə sahiblənməyin də yeni qapısı ola biləcəyini gündəmə gətirdi. Deyək ki, Zəngəzur dəhlizinin açılışı məsələsi dünya üçün iqtisadi cəhədən önəmli hadisə idisə, bizim üçün, eləcə də bütün Türk dünyası bunun daha ciddi siyasi dəyərinin olması da göz önündədir. Bu fakt tək cə Azərbaycan ilə tarixi torpaqlarımız olan Naxçıvanın yox, həm də qardaş Türkiyə ilə birbaşa quru yolu ilə əlaqələrin qurulması idi. Bunun siyasi, iqtisadi, ən önəmlisi də strateji əhəmiyyətini təsdiqləyən faktların sayı onlardır.

İkincisi, qısa müddət ərzində bütün dünya Azərbaycan Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin sarsılmaz iradəsinin, xalqımızın birliyinin, Ordumuzun qüdrətinin

şahidi oldu. Azərbaycan Ordusu Qarabağ savaşı zamanı düşməni darmadağın etməklə yanaşı, bir çox nəticə və parametrlər üzrə dünya hərbi tarixində yeni rekordlara da imza atdı.

Bu önəmli məsələdə mətbuatın danılmaz rolu dəfələrlə təsdiqini tapdı. Qarabağla bağlı həqiqətlərin ardıcıl olaraq ölkəmizin birinci şəxsinin dilindən səsləndirilməsinin nə qədər vacib olduğunu əsaslandırmağa ehtiyac yoxdur. Ali Baş Komandanın savaş günlərində müharibənin başlanması və qazılan zəfərlərlə bağlı xalqa müraciətlərində və xarici KİV-lərə verdiyi 30-dan çox müsahibədə səsləndirilən həqiqətlər Azərbaycanın düşmən üzərində diplomatik və informasiya cəbhəsindəki üstünlüyünü təmin etdi, öz yalanları ilə illərdən bəri geniş xarici auditoriyanı aldatmış işğalçı tərəfə informasiya sferasında ciddi zərbələr vurdu. Burada Türkiyə mətbuatının önəmli rolu xüsusi qeyd edilməlidir. Açıq mövqe, haqq işimizə böyük inam Azərbaycanın haqlı mövqeyini ortaya qoyan Prezidentin bütün müsahibələrində görünür. Türkiyənin "A Haber" televiziya kanalının, NTV televiziya kanalının, CNN-Türk televiziya kanalının, "TRT Haber" televiziya kanalının müxbirlərinin suallarında oxucu və ya dinləyici bir səmimiyyət, hadisələrin sülh yoluna xidmət meyilini görür. Əslində bu amil bütün türk mediasına aid edilən faktdır və irili, böyüklü bütün kommunikasiya vasitələrində diqqət mərkəzində olmuş və olmaqdadır. "Həmrəyliyənə və dəstəyinə görə Türkiyə dövlətinə və xalqına minnətdarıq" [Sabah: 2020, 29 eylül], deyən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin mövqeyinin, eləcə də tarixi qələbənin ictimaiyyətə çatdırılmasında Türkiyə mətbuatının ölçüyəgəlməz xidməti yeni media tariximizin daha dərinədən öyrənilməsi vacib olan dəyərli səhifələrindəndir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Ahmet Hakan. Bir Paşinyan ağıyor gözleri yaşlı // Hürriyyət. – 2020, 4 Ekim.

Aliyev'den son dakika Türkiyə açıqlaması! Kirli planı bozdu!

<https://www.haber7.com/dunya/haber/3018869-aliyevden-son-dakika-turkiye-aciklamasi-kirli-plani-bozdu>

Azərbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: **Türkiyə'nin bölgədəki rolü istikrar sağlayıcı olması** // Sabah. – 2020, 29 eylül.

Azərbaycanın Ankara Böyükəlcisi İbrahim : Saldırıları qəbul edilemez, bunun bedelini ödəyəcəkler // Heberler.com. – 2020, 27 eylül.

Azərbaycan vura vura ilerliyor! Ermenistan'da ağır kayıplar, gizli toplantı vuruldu. 30 eylül 2020. <https://www.haber7.com/dunya/haber/3018881-azerbaycan-vura-vura-ilerliyor-ermenistanda-agir-kayıplar-gizli-toplantı-vuruldu>

Azərbaycan'dan karşı saldırı kararı // Vatan – 2020, 28 eylül.

Başlamış, Cenk. Karabağ'da savaş rüzgarları esiyor. <https://www.dw.com/tr/karaba%C4%9Fda-sava%C5%9Fr%C3%BCzgarlar%C4%B1-esiyor/a-17832435>

Bədəlov, Ə. Terrorizm qorxunc bəşəri kabus kimi dünyanın hər yerinə ayaq açır // Xalq qəzeti. – 2016, 8 yanvar. – s.7.

Bol, Fuat. Kafkasya'ya yeni düzen // Hürriyyət. – 2020, 18 Kasım.

Cumhurbaşkanı Erdoğan: Azerbaycan'ı tebrik ederiz // Yeni Şafak. – 2020, 9 kasım.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Açıklaması // Hürriyyət. – 2020, 12 kasım.

Çavuşoğlu: Azerbaycan isterse gereğini yaparız // Hürriyyət. – 2020, 1 ekim.

- Çavuşoğlu: Bunun olmayacağını tüm dünya anlamalı // Haber Türk. – 2020, 9 ekim.
- Erdoğan: Karabağ sorununun çözümü işgale son vermektir // Hürriyet.– 2020, 9 ekim.
- Erdoğan: "Ermenistan işgal altındaki topraklardan çekilmeli // Hürriyet– 2020, 29 Eylül.
- Erdoğan: "Kalıcı barışın yolu, Ermenilerin işgal altındaki Azerbaycan topraklarından çekilmesinden geçiyor // Yeni Şafak. – 2020, 2 ekim.
- Ergin, Sedat. Karabağ Mutabakatı'nda Azerbaycan, Rusya ve Türkiye kazançlı tarafta // Hürriyet. – 2020, 11 Kasım.
- Ergin, Sedat. Türkiye-Rusya ilişkileri Karabağ'da yeni basınç alanına girdi // Hürriyet. – 2020, 30 Eylül.
- Ergin, Sedat. Azerbaycan 1990'ların başında neden kaybetti, 2020'de neden kazandı? // Hürriyet. – 2020, 12 Kasım.
- Əliyev H. Türkiyənin Baş naziri Tansu Çillərin şərəfinə verilən ziyafətdə nitq. "Gülüstən" Sarayı // Xalq qəzeti – 1995, 11 iyul.
- Əliyev, H. Müstəqilliyimiz əbədidir. 4-cü k i t a b. İyun, 1995 - Noyabr, 1995. Azərmişr Bakı-1997, s.153.
- Əhmədov, N. Alaniyadan Azərbyaycana dəstək // Xalq qəzeti. – 2021, 3 oktyabr. – s.7.
- Gümüş, Nilgün Tekfidan. Karabağ'da kim ne kazandı // Hürriyet. – 2020, 13 Kasım.
- Hacıxanlı M. Türkiyənin Azərbyaycana dəstəyi mənəvi və siyasidir // Xalq qəzeti – 2020, 6 oktyabr.
- Hulusi Akar Azerbaycan ile ilgili açıklama yaptı // Sabah. – 2020, 11 Kasım.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden (Kıbrıs) Azerbaycan'a dayanışma mesajı // Sabah. – 2020, 28 Eylül.
- Qarabağ döyüşü Türkiyə mətbuatında – Azərbyaycan vura-vura irəliləyir // Yeni Avaz. -2020, 29 Eylül. <https://www.yeniavaz.com/az/news/149164/qarabag-doyusu-turkiye-metbuatinda-azerbaycan-vura-vura-irelileyir>
- Mevlüt Çavuşoğlu:Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü desteklenmeli // Sabah.–2020, 5 Kasım.
- Mevlüt Çavuşoğlu: Paşinyan yenilgiyi kabul etti // Hürriyet – 2020, 11 Kasım.
- Ortaylı, İlber. Azerbaycan'ın Karabağ'ı // Hürriyet. – 2020, 4 Ekim.
- Ömer Çelik: Ermenistan orada işgalcidir // Haber Türk. – 2020, 30 Eylül.
- Parlamentoda temsil edilen partiler, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik askeri saldırılarını kınadı // Star. – 2020, 29 Eylül.
- Prezident Rəcəb Tayyib Ərdöğan: "Türkiyə bir daha Azərbyaycana öz dəstəyini ifadə edir. TRT-Azərbyaycan. <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turkiy/2020/10/01/prezident-r-c-b-tayyib-rdogan-turkiy-bir-daha-az-rbaycana-oz-d-st-yini-ifad-edir-1501010>
- Rüstəmov İ., Abdullayev M. Türkiyə sona qədər Azərbyaycanın yanında olacaq // Xalq qəzeti. – 2020, 2 Oktyabr.
- Rusya Karabağ'ı katliamdan kurtardı... // Sabah. – 2020, 15 Kasım.
- Savaşın en büyük galibi Türkiyə // Sabah. – 2020, 12 Kasım.
- Selvi, Abdulkadir. Aliyev ile Putin'in yaş günü diplomasisi // Hürriyet. – 2020, 7 Ekim.
- Şener, Nedim. Rusya'nın planı // Hürriyet. – 2020, 11 Kasım.

Soybaş, Fulya. Ata vasiyeti gerçek oldu: Şuşa 28 yıl sonra işgalden kurtarıldı // Hürriyet. – 2020, 9 Kasım.

Şahtaxtı S. Azərbaycanlı qardaşlarımızla birlikdə 30 illik acıları sona çatdıran zəfərin sevincini yaşadıq // Xalq qəzeti. – 2020, 22 noyabr.

Şimşir, N.B. Yeniden Doğu Sürecinde Türkiye–Azerbaycan ilişkileri /N. Bilal Şimşir. – Ankara: Bilgi Yayınları, Birinci Basım, – 2011. – 768 s.

Tamer, Rauf. Mühim bir nokta // Hürriyyət. – 2020, 1 ekim.

Türk asgeri Karabağ yolunda // Star. – 2020, 18 Kasım.

Türkiye'den Azerbaycan'a tam destek // Haber Türk. – 2020, 28 Eylül. <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turkiy/2020/10/01/prezident-r-c-b-tayyib-rdogan-turkiy-bir-daha-az-rbaycana-oz-d-st-yini-ifad-edir-1501010>

Yalçın, Hasan Basri. Karabağ anlaşması // Sabah. – 2020, 12 Kasım.